

Ook hebben we vorig jaar een aantal keren "gesmeerd". We maakten een mengsel van appelmoes, rode wijn, stroop en bruine suiker. Dit smeersel smeerden we op ongeveer tien bomen bij ons in de buurt. We vingden ondermeer de volgende vlinders: de Piramiderups (*Amphipyra pyramidea* L.), het Roesje (*Scoliopteryx libatrix*), de Bosbesse-uil (*Conistra vaccinii* L.), de Hyaena (*Calymnia trapezina* L.), *Semiophora gothica* L. en een micro, *Diurnea fagella* D. & S.

Om duidelijk te zijn van onze zaak gingen we na verloop van tijd enkele malen naar de fam. Sinnema om de geprepareerde vlinders te laten controleren. Dit alles in samenhang met het prepareren, maakt dat de determinatie een stuk betrouwbaarder is, want niemand heeft er wat aan als er verkeerde soorten doorgegeven worden en bovendien ben je dan niet echt wetenschappelijk bezig. Nu staan we op het punt om met genitaliënonderzoek te beginnen, hetgeen weer kan leiden tot een nog betrouwbaardere determinatie. Al met al heeft deze hobby heel wat te bieden en het is echt aan te raden om je naast de dagvlinders ook te gaan bezighouden met de nachtvlinders. Over geheel 1997 hebben we een dikke tweehonderd soorten nachtvlinders waargenomen en dit alles in een normaal achtertuintje in een doodgewone wijk van Gorredijk. Hopelijk wordt 1998 net zo'n goed vlinderjaar, of misschien wel beter!

Henk en Auke Hunneman

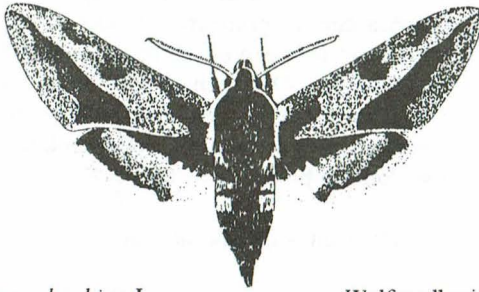
PIJLSTAARTEN IN FRIESLAND

Sommige organismen hebben een opvallende verschijning. Wie ermee geconfronteerd wordt, wil graag weten wat voor vlees hij of zij in de kuip heeft. Als we ons beperken tot de vlinders, dan kunnen we zeker de pijlstaarten en hun rupsen tot deze groep dieren rekenen. Daarbij snijdt het mes aan twee kanten. De *Sphingidae* zijn over het algemeen gemakkelijk op naam te brengen. Overigens is de belangstelling voor deze giganten onder de inheemse vlinders niet een verschijnsel van de laatste decennia. Ook vroeger moeten de opvallende verschijningen de waarnemer nieuwsgierig hebben gemaakt.

Voor zover op dit moment is na te gaan, begint de Friese geschiedenis van de pijlstaarten in 1850 te Harlingen met de waarneming van een wingerdpijlstaart (Lempke, 1985). Daarna volgt Achlum. In juli 1877 vindt 'onze dorpsgenoot H.H. op het aardappelloof in zijn tuin een fraai en buitengewoon exemplaar van een rups van de doodshoofdvlinder', aldus een bericht in de *Franeker Courant*. Een week later 'begon deze reus onder de rupsen zich te verpoppen en is thans in een groote nimf veranderd'. Verder zijn veel wetenswaardigheden over de pijlstaarten samengevat in het boek *De vlinders van Friesland* (Lempke, 1985). Uit Friesland zijn tot op heden 16 soorten bekend.

Met name van de laatste jaren weten we vrij goed, welke soorten onze provincie hebben bezocht. Het begin ligt zo'n beetje in de jaren tachtig. Jan Meerman vraagt

dan alom medewerking in verband met de wetenschappelijke mededeling (Meerman, 1987), die hij over de pijlstaartvlinders wil samenstellen. De toenmalige directeur van het Fries Natuurmuseum, Gerrit Stobbe, coördineert één en ander in onze provincie. Later komen daar de gegevens (van de leden) van de Vlinderwerkgroep Friesland bij (zie de diverse jaarverslagen). Om een idee te krijgen van de omvang van het bestand aan waarnemingen, zijn de beschikbare gegevens samengevat in figuur 1. Van jaar tot jaar zijn er duidelijke verschillen. Het aantal waargenomen soorten scharrelt rond de tien; 1992 is een topjaar met dertien soorten. Ook wat het aantal exemplaren betreft is dat jaar een topper met bijna 500 individuen; meestal komen we niet boven de 200 stuks uit.

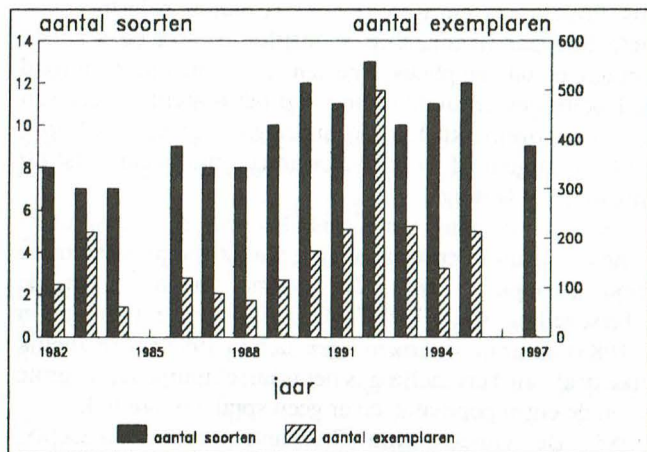
Hyles euphorbiae L.

Wolfsmelk-pijlstaart

Er is nog een gegeven, waardoor het ene jaar het andere niet is. Soms komt een bepaalde soort massaal opzetten. Dat heeft te maken met het feit, dat onder de pijlstaarten een aantal trekvlinders zit. Meestal is een dergelijk fenomeen zo opvallend, dat er een aparte publicatie aan wordt gewijd. Stobbe (1983) noemt 1983 het jaar van de windepijlstaart. 'Nog nooit kregen we in ons museum zoveel waarnemingen van deze vlindersoort binnen....In totaal werden meer dan honderd exemplaren gesignaleerd....In normale jaren vind je het al prachtig als je één of twee dieren ziet'. Een recenter voorbeeld vinden we bij Bergsma (1993). Hij beschrijft voor 1992 een 'invasie' van een andere trekvlindersoort, de wolfsmelkpijlstaart: op zes plaatsen werd een honderdtal rupsen geteld. Als andere invasiejaren noemt hij 1938 en 1947. Een derde voorbeeld vinden we bij Van Minnen (1956). Hij beschrijft de doodshoofdvlinder, die in 1956 een topjaar kent; ook in 1976 en 1982 is de soort opvallend aanwezig.

1997 zal in de boeken terecht komen als een slecht vlinderjaar. Maar zelfs in een matig vlinderseizoen zijn verrassingen niet uitgesloten. Het begon veelbelovend met een doodshoofdvlinder. Op de valreep van het seizoen liet Gerard Visser uit Leeuwarden foto's zien van een heel zeldzame verschijning: een oleanderpijlstaart. Hij had de kiekjes eind augustus gemaakt. Slechts eenmaal eerder, in het najaar van 1967, is deze buitenlander in Friesland aangetroffen. De oleanderpijlstaart is een trekvlindersoort, die ook in de rest van Nederland nauwelijks wordt waargenomen. Gedurende 50 jaar trekvlinderonderzoek zijn

slechts acht exemplaren gesignaleerd. Overwinteren is er niet bij, want de poppen schijnen reeds te sterven bij temperaturen onder de 10 graden. De rups leeft van oleander en kleine maagdenpalm. De oleanderpijlstaart wordt de laatste jaren vaker waargenomen. In het trekvlindersverslag over 1996 wordt de soort voor 'het derde jaar op rij' gemeld. Daarbij wordt niet uitgesloten, dat de soort met plantmateriaal wordt aangevoerd. In 1995 is een tweetal dieren aangetroffen onder omstandigheden, die import met plantmateriaal aannemelijk maken. Of de vlinder uit Leeuwarden op eigen kracht naar onze streken is gevlogen, zal een vraag blijven.

Figuur 1. Aantal waargenomen soorten en exemplaren van pijlstaartvlinders in Friesland. De gegevens van 1982-1984 en 1997 zijn ontleend aan het archief van het Fries Natuurmuseum; die uit de jaren 1986-1995 zijn gehaald uit de diverse verslagen van de Vlinderwerkgroep Friesland; gegevens uit de jaren 1985 en 1996 waren niet beschikbaar.

Literatuur

Bergsma, G. 1993. 'Invasie' van de wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae* L.) in Friesland. *Jaarverslag 1992 Vlinderwerkgroep Friesland*: 27-28.

Lempke, B.J. 1985. *De vlinders van Friesland*. Fryske Akademy, Ljouwert/Leeuwarden.

Meerman, J.C. 1987. De Nederlandse pijlstaartvlinders. *Wetenschappelijk mededeling 180*. KNNV, Hoogwoud.

Minnen, G. van. 1956. Vlinders. *Mededelingen Fries Natuurhistorisch Museum* 1 : 2.

Stobbe, G. 1983. De windepijlstaart (*Herse convolvuli* L.). *Veld en Vitrine* 83 : 1011-1012

Adres: Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2, 8911 EM Leeuwarden
Johannes Fokkema